กฎหมายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจประเทศของไทย

Natural Resources and Environmental Laws Affecting Thailand Environmental Management for Economic Development

สุรพล สินธุนาวา[1], สมพรชัย ชัยประสิทธิ์[2], จักรินทร์ สมมติ[3]
มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต[1], มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต[2]มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต[3]
Suraphol Sintunava[1], Sompornchai Chaiprasit[2], jackarin sommati[3]
Ratana Bundit University[1], Ratana Bundit University[2], Ratana Bundit University[3]
E-mail: [1] Suraphol_Sintu@hotmail.com
E-mail: [2] sompronchai_600windowslive.com

Received: November 30, 2020; Revised: May 19, 2021; Accepted: November 30, 2021

บทคัดย่อ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจสืบเนื่องจากการแก้ไขกฎหมายหรือการออกคำสั่งอันเป็นการยกเว้นการบังคับใช้กฎหมายที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อจะเอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินโครงการหรือกิจการที่ดำเนินการโดยรัฐ หรือที่รัฐดำเนินกิจการร่วมกับเอกชน สามารถดำเนินการได้โดยไม่ต้องรอรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมถือเป็นการลดทอนมาตรการป้องกันผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งขัดต่อหลักการและเจตนารมณ์ของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม กับทั้งไม่ได้ให้ความสำคัญแก่การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และนอกจากนั้น โรงงานที่ใช้เครื่องจักรมีกำลังรวมตั้งแต่ห้าสิบแรงม้าขึ้นไป หรือใช้คนงานตั้งแต่ห้าสิบคนขึ้นไปให้ถือว่าเป็นการประกอบกิจการลักษณะของโรงงาน จึงทำให้โรงงานที่ใช้เครื่องจักรหรือใช้คนงานที่น้อยกว่าเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดจึงไม่อยู่ภายใต้การกำกับแลของกฎหมายโรงงานอันเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งโรงงานขนาดเล็กก็อาจสร้างปัญหามลพิษต่อสิ่งแวดล้อมได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้น การพัฒนาระบบเศรษฐกิจประเทศจะต้องเป็นการประสานผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วยจึงจะเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน ดังนั้นจึงควรแก้ไขกฎหมายในส่วนของการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและการกำหนดความหมายของโรงงาน เพื่อให้ครอบคลุมโรงงานขนาดเล็กด้วยจึงจะเป็นการสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายต่อไป

คำสำคัญ: รายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม การพัฒนาระบบเศรษฐกิจ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

ABSTRACT

This academic article aimed at identifying environmental problems arising from conomic development as a result of amendments to environmental law or issuing orders which exempted law enforcement which affected environmental management; the scope and limitations of Factory Act on the small factories that produced environmental pollution; the lacking of giving importance to public participation in the environmental management. To solve the environmental problems arising from the amendment or exemption of the environmental law in favor of the national economic development projects, the government must take into account the economic benefits and the conservation of natural resources for sustainable development. Thus, the concerned organizations should amend the environmental law regarding the Environmental Impact Assessment Act and the definition of a factory to include small factories to serve the purpose of the Act.

KEYWORDS: Environmental Impact Assessment Report, Economic development, Economic benefit.

บทนำ

ประเทศไทยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ประกอบไปด้วยสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ (Natural environment) ซึ่งหมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ แบ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต ได้แก่ สัตว์ และพืชทุกชนิด กับสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุเป็นต้น และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made environment) เช่น สิ่งปลูกสร้างประเภทต่าง ๆ รวมถึงสิ่งปลูกสร้างที่เลียนแบบธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสัตว์ อีกทั้งยังเป็นตัวแปรสำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในภาคอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว โดยที่ประเทศไทยนั้นมีรายได้จากการท่องเที่ยวสูงเป็นอันดับ 4 ของโลก (BLT รายได้ท่องเที่ยวไทย สูงเป็นอันดับ 4 ของโลก, 2562) และเพื่อเป็นหลักประกันว่าการท่องเที่ยวจะสร้างรายได้ จะต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ให้ถูกทำลายลง การท่องเที่ยวลักษณะดังกล่าวจึงถูกเรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” ซึ่งจัดเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน กล่าวคือเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้มีความมั่นคงและยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มิใช่เพียงเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ที่มุ่งเสนอขายสินค้าหรือบริการเท่านั้น แต่หากแต่เป็นการประสานผลประโยชน์ทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย จึงนับได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้การท่องเที่ยวพัฒนาไปอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถสร้างรายได้ให้ประเทศ จึงเห็นได้ชัดว่าสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ ดังนั้นในยุคที่การพัฒนาระบบเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็ว ได้มีการนำเอาเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้เพื่อการผลิตทำให้เกิดการขยายตัวของภาคธุรกิจการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยว โดยที่กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้มักจะนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เป็นวัตถุดิบ อีกทั้งยังปล่อยมลพิษที่เกิดจากการผลิตสู่ชั้นบรรยากาศ แม่น้ำลำคลอง หรือพื้นดิน หากไม่มีมาตรการหรือ

การบังคับใช้กฎหมายอย่างเหมาะสมก็จะเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมาจนยากที่จะทำการควบคุมได้โดยง่าย ในการควบคุมและป้องกันจึงมีการนำเอากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาบังคับใช้เพื่อให้เป็นผลในทางปฏิบัติโดยเคร่งครัด โดยจะกล่าวถึงกฎหมายฉบับหลักที่เกี่ยวข้อง คือ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2561 ซึ่งมีเนื้อหาที่สำคัญว่าผู้ประกอบธุรกิจจะต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม อาทิ การกำหนดมาตรฐานการควบคุมมลพิษ ที่ผู้ประกอบธุรกิจจะต้องจัดให้มีระบบการบำบัด อากาศ น้ำ และของเสียอันตราย ที่เกิดจากการผลิตเพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหามลพิษทางอากาศ ดิน น้ำ เสียง หรือมลพิษอื่น ๆ นอกจากนั้นยังจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมสำหรับโครงการ กิจการหรือการดำเนินการที่อาจมีผลกระทบต่อ ทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย และคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนอย่างรุนแรง (EIA/EHIA) กรณีที่ผู้ประกอบการจะจัดทำโครงการขนาดใหญ่ (พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ. 2561) แต่การจัดทำรายงานผลการประเมินดังกล่าว กรณี โครงการหรือกิจการที่ดำเนินการโดยรัฐ หรือรัฐร่วมดำเนินการกับเอกชน สามารถขอความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีได้เลย ซึ่งเป็นการขัดต่อหลักการและเจตนารมณ์ของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม และเป็นการลดทอนมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

นอกจากนั้น ยังมีกฎหมายอีกฉบับที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม คือ พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 เป็นกฎหมายที่กำหนดประเภทและสิ่งที่โรงงานจะต้องปฏิบัติ คือ สถานที่ตั้ง สภาพแวดล้อม ลักษณะของอาคาร ลักษณะภายในโรงงาน อุปกรณ์เครื่องมือในการป้องกันหรือการระงับเหตุอันตราย มาตรฐานและวิธีการควบคุมการปล่อยของเสีย หรือมลพิษที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535) จะเห็นว่ากฎหมายฉบับดังกล่าวมีวัตถุประสงค์จะป้องกันเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม แต่ในขณะเดียวกันพบว่าได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติโรงงาน ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2562 โดยมีการแก้ไข คำนิยามศัพท์คำว่า “โรงงาน” หมายความว่า อาคาร สถานที่ หรือยานพาหนะที่ใช้เครื่องจักรมีกำลังรวมตั้งแต่ห้าสิบแรงม้าหรือกำลังเทียบเท่าตั้งแต่ห้าสิบแรงม้าขึ้นไป หรือใช้คนงานตั้งแต่ห้าสิบคนขึ้นไปโดยใช้เครื่องจักรหรือไม่ก็ตามเพื่อประกอบกิจการโรงงาน ทั้งนี้ ตามประเภทหรือชนิดของโรงงานที่กำหนดในกฎกระทรวง (พระราชบัญญัติโรงงาน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562) ซึ่งการแก้ไขดังกล่าวทำให้กิจการที่ใช้เครื่องจักรมีกำลังรวมต่ำกว่า 50 แรงม้า หรือมีคนงานต่ำกว่า 50 คน ไม่อยู่ในการกำกับดูแลตามกฎหมายโรงงาน ซึ่งทำให้กิจการขนาดเล็กหลายกิจการ อย่างเช่น การคัดแยกขยะอุตสาหกรรม ซึ่งอาจมีเครื่องจักรหรือกำลังคนต่ำกว่าเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดก็มิได้หมายความว่ากิจการดังกล่าวนั้นจะไม่สร้างมลพิษซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้ และยังมีคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 4/2559 เรื่อง การยกเว้นการใช้บังคับกฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมสำหรับการประกอบกิจการบางประเภท เป็นเหตุให้คลังน้ำมันและโรงงานจำพวกผลิตก๊าซชีวภาพ บำบัดน้ำเสีย เตาเผาขยะ คัดแยกและฝังกลบสิ่งปฏิกูล หรือฝังกลบ สามารถขออนุญาตจัดตั้งโรงงานดังกล่าวได้ ซึ่งเหตุผลในการประกาศใช้ก็เพราะปัจจุบันประเทศไทยประสบปัญหาความมั่นคงในการจัดหาพลังงานและปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ไม่ว่าจะเป็นความต้องการใช้พลังงานไฟฟ้าอย่างต่อเนื่องและมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในอนาคตเนื่องจากเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนและดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือปัญหาขยะล้นเมือง การบริหารจัดการขยะที่ไม่ถูกสุขลักษณะ

จนนำไปสู่การกำหนดให้การแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยเป็นวาระแห่งชาติที่ต้องเร่งดำเนินการทั้งในระยะเร่งด่วนและระยะยาว ขณะที่พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวกลับปรากฏข้อขัดข้องหรืออุปสรรคจากข้อกำหนดทางกฎหมายบางประการ จึงจำเป็นต้องระงับและแก้ไขข้อขัดข้องดังกล่าวเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศและทำให้พร้อมเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 4/2559 เรื่อง การยกเว้นการใช้บังคับกฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมสำหรับการประกอบกิจการบางประเภท) ปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าภาครัฐขาดมาตรการบริหารจัดการที่ดีทั้งยังส่งผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อสิ่งแวดล้อมและประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ตั้งของโรงงานเหล่านั้นด้วย

จะเห็นว่ากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ การจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมดังกล่าวนี้จะมาประยุกต์ใช้กฎหมายเพียงอย่างเดียวย่อมไม่อาจแก้ไขได้ทั้งหมด เพราะโดยสภาพของปัญหามักจะเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยี เชื่อมโยงไปถึงระบบเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองทำให้เกิดความยุ่งยาก จะต้องอาศัยคนที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านนั้น ๆ มาปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างเป็นรูปธรรม (นิวัติ เรืองพาณิชย์, 2556)

นอกจากปัญหามลพิษที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมแล้วความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนับวันยิ่งจะทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการทำลายป่าไม้ การเก็บหาของป่าตลอดจนทำลายทรัพยากรชีวภาพ การบังคับใช้กฎหมายที่ไม่เหมาะสมได้สร้างปัญหาความขัดแย้งและไม่เป็นธรรมระหว่างประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐ กล่าวคือ กรณีที่กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืชได้จัดทำแบบจำลองการคิดมูลค่าความเสียหายจากการทำลายป่าไม้ต้นน้ำ และนำไปใช้ฟ้องร้องดำเนินคดีเรียกค่าเสียหายกับเกษตรกรรายย่อยที่ตั้งถิ่นฐานและทำกินในเขตป่าอนุรักษ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2537 เป็นต้นมารวมกว่า 2,000 ราย ในข้อหาที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติสูญเสีย (TCCN, บทวิพากษ์ “แบบจำลองสำหรับประเมินค่าเสียหายทางสิ่งแวดล้อม”, 2555) ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 มาตรา 97 บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำหรือละเว้นการกระทำด้วยประการใดโดยมิชอบด้วยกฎหมาย อันเป็นการทำลายหรือทำให้สูญหาย หรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของรัฐ หรือเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าเสียหายให้แก่รัฐตามมูลค่าทั้งหมดของทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลาย สูญหายหรือเสียหายไปนั้น” (พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535) เกษตรกรรายย่อยจำนวนมากที่มีที่อยู่อาศัยและทำมาหากินอยู่ในเขตป่าอันเป็นพื้นที่พิพาททับซ้อนจึงถูกกล่าวหาว่า “ทำให้โลกร้อน” ดังนั้นการใช้แบบจำลองประเมินความเสียหายสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการกำหนดค่าเสียหายจาการบุกรุกพื้นที่ป่าของอุทยานแห่งชาติ ล้วนกำหนดขึ้นโดยไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง การประเมินค่าเสียหายทางสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน มีวิธีการประเมิน 4 ข้อ คือ 1) ค่าเสียหายทำให้น้ำสูญเสีย 2) ค่าเสียหายทำให้ดินสูญหาย 3) ค่าเสียหายการสูญหายของธาตุอาหาร และ 4) ค่าเสียหายต่อความสมดุลของพลังงาน ที่เอาอุณหภูมิเป็นตัวชี้วัด การที่กรมอุทยานบอกว่าการถางป่าเป็นการเพิ่มอุณหภูมิโลก จึงต้องเรียกค่าเสียหาย ถือเป็นแบบจำลองที่ไม่เหมาะสมกับข้อหาหรือฐานความผิดที่เหมาะสม (ประชาไท, นักวิจัยรับ “แบบจำลอง” คดีโลกร้อนต้องปรับ ส่วนชาวบ้านชวน กสม.ร่วมฟ้องกลับ “ป่าไม้-อุทยานฯ”, 2555)

การบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัดกับเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นทำให้ประชาชนกลุ่ม

ดังกล่าวไม่สามารถต่อสู้คดี เพราะไม่รู้กฎหมาย และไม่มีเงินเสียค่าใช้จ่าย ซึ่งแตกต่างจากกรณีของนายทุนที่รุกล้ำที่ดิน ทั้งในเขตป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติ เพื่อทำที่พักตากอากาศ รีสอร์ท (Resort) รวมทั้งปลูกพืชสวนทางการเกษตร แต่การบังคับใช้กฎหมายกับบุคคลกลุ่มนี้กลับทำได้ยาก เพราะมีเงินทุนพร้อมที่จะสู้คดี และในบางกรณีแม้ว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดของศาล สั่งให้รื้อถอนหรือให้เลิกดำเนินการก็ยังฝ่าฝืน นับว่าเป็นปัญหาสำคัญในการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ดังนั้นหลักการที่สำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพควรมีการกำหนดแผนงานและนโยบายที่ชัดเจน เช่น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัดให้ยั่งยืนยาวนาน โดยการใช้เฉพาะเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ การเพิ่มจำนวนและรักษา หรือรู้จักการหมุนเวียนนำกลับมาใช้ใหม่ กล่าวคือการใช้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ และควบคุมของเสียและมลพิษที่เกิดขึ้น โดยมีหลักง่าย ๆ คือ รักษา สงวน ปรับปรุง ซ่อมแซม พัฒนาการใช้ทรัพยากร ควบคุมระบบนิเวศให้สมดุล (นิวัติ เรืองพาณิชย์, 2556) การจัดการสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยยังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ อาทิ ประชาชนขาดความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หน่วยงานภาครัฐขาดการประสานงานที่ดีและขาดการวางแผนการใช้ทรัพยากรแบบผสมผสาน มีการใช้ทรัพยากรมากเกินไปจนไม่สามารถฟื้นคืนสภาพได้ ขาดเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการป้องกันไม่ให้เกิดมลพิษ ขาดแคลนบุคลากรและงบประมาณในการแก้ไขปัญหา ระบบบริหารทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทยขาดประสิทธิภาพและการบังคับใช้กฎหมายขาดความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ควรมีทำงานแบบบูรณาการ รวมถึงประสานงานกับองค์กรสิ่งแวดล้อมโลก (กอบกุล รายะนาคร, 2550)

แนวคิดของกฎหมายสิ่งแวดล้อมมีหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับการป้องกันและรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น ได้แก่ หลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย (polluter pays principle) หลักการป้องกันล่วงหน้า (precautionary principle) หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (people participation principle) ในการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โดยจะได้อธิบายตามลำดับดังต่อไปนี้

หลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย (polluter pays principle) Principle 16 National authorities should endeavour to promote the internalization of environmental costs and the use of economic instruments, taking into account the approach that the polluter should, in principle, bear the cost of pollution, with due regard to the public interest and without distorting international trade and investment. (Rio Declaration on Environment and Development 1992) หลักข้อที่ 16 นี้ ได้กำหนดว่า “องค์กรของรัฐพึงใช้ความพยายามส่งเสริมมาตรการเพื่อกำหนดต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมและการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อสนับสนุนหลักการที่ว่าผู้ก่อมลพิษต้องรับผิดชอบในความเสียหายจากมลพิษนั้นเพื่อประโยชน์ของสาธารณะและโดยที่ไม่เป็นการบิดเบือนต่อหลักการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ” (อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์, 2561) หลักดังกล่าวได้นำเสนอโดยองค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economic Co-operation and Development : OECD) ตั้งแต่ทศวรรษ 1970 และเป็นที่ยอมรับเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีหลักการสำคัญคือ การนำเอาต้นทุนที่เกิดจากการก่อมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม (environmental costs) หรือผลกระทบภายนอก (externality) เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของต้นทุนการผลิตสินค้าและบริการที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะทำให้ต้นทุนและราคาสินค้าและบริการสูงขึ้น และทำให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนอันจะเป็นผลดีต่อการ

รักษาสิ่งแวดล้อม (พนัส ทัศนียานนท์, 2552) จากหลักการของข้อที่ 16 ประเทศไทยได้นำเอาหลักการดังกล่าวมาบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 96 “...กำหนดให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษนั้น มีหน้าที่ต้องรับผิดชดใช้ค่าสินไหมทดแทน หรือค่าเสียหายเพื่อการนั้น...” แต่อย่างไรก็ตาม หากเจ้าของหรือผู้ครอบครองมีการดำเนินการเพื่อลดมลพิษจากกระบวนการผลิตก็จะได้รับสิทธิประโยชน์ในทางภาษีอันเป็นมาตรการการส่งเสริม (incentive) และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 94 (พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535)

หลักป้องกันล่วงหน้า (precautionary principle) Principle 15 In order to protect the environment, the precautionary approach shall be widely applied by States according to their capabilities. Where there are threats of serious or irreversible damage, lack of full scientific certainty shall not be used as a reason for postponing cost-effective measures to prevent environmental degradation. (Rio Declaration on Environment and Development 1992. Principle 15) หลักข้อที่ 15 นี้ ได้กำหนดว่า “รัฐพึงกำหนดมาตรการในการป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ” (อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์, 2561) กล่าวคือ หลักการป้องกันล่วงหน้ามีกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมว่าในกรณีที่ยังไม่มีความชัดเจนเกี่ยวกับหลักฐานว่าจะเกิดความเสียหายขึ้น ให้มีการวางมาตรการป้องกันตามความจำเป็นและเหมาะสมโดยไม่จำต้องรอให้เกิดความเสียหายขึ้นมาก่อน (พนัส ทัศนียานนท์, 2552) หลักการป้องกันล่วงหน้าเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่ถูกนำมาบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ในหมวดที่ 3 การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ส่วนที่ 1 มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม มาตรา 32-34 และ ส่วนที่ 2 การวางแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม มาตรา 35–41 ส่วนที่ 4 ว่าด้วยการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม มาตรา 46-51 และ หมวดที่ 4 การควบคุมมลพิษ ส่วนที่ 2 มาตรฐานควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิด มาตรา 55-58 เป็นต้น

หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (people participation principle) Principle 10 Environmental issues are best handled with the participation of all concerned citizens, at the relevant level. At the national level, each individual shall have appropriate access to information concerning the environment that is held by public authorities, including information on hazardous materials and activities in their communities, and the opportunity to participate in decision-making processes. States shall facilitate and encourage public awareness and participation by making information widely available. Effective access to judicial and administrative proceedings, including redress and remedy, shall be provided. (Rio Declaration on Environment and Development 1992. Principle 10) จากหลักข้อที่ 10 นี้ ได้กำหนดว่า “ในการพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องมีระบบการเมืองการปกครองที่ให้หลักประกันและคำนึงถึงบทบาทของท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของประชาชน” (อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์, 2561) หลักการนี้เป็นการกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมซึ่งภาครัฐจะต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ (พนัส ทัศนียานนท์ ,2552) หลักเกณฑ์ข้อนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญได้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา 43 (2) “จัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม

และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ...” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560) แสดงให้เห็นว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอันเป็นวาระแห่งชาติ นอกจากนั้นยังได้บัญญัติการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมไว้ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 6 ถึงมาตรา 8 นับว่าประเทศไทยได้ให้ความสำคัญแก่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี

นโยบายการพัฒนาประเทศภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” หมายถึงกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศรัฐบาลจะต้องพัฒนาให้ครบทุกด้านเพื่อให้เกิดความสมดุล อีกทั้งจะต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม โดยที่ไม่เป็นการทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ เพื่อให้มีการคงอยู่ไปจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน ดังนั้น นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจโดยภาครัฐจะต้องมีการสร้างบรรยากาศให้เกิดการลงทุนประกอบกับการควบคุมทรัพยากรของสังคมเพื่อการบรรลุเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของรัฐอย่างยั่งยืน (นพนันท์ วรรณเทพสกุล, 2560) กฎหมายสิ่งแวดล้อมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศ อย่างไรก็ตาม ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมาได้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างสิ้นเปลืองและขาดการวางแผนที่ดีทำให้เสื่อมโทรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นโยบายการส่งเสริมให้ทำการเพาะปลูกพืชเพื่อการพาณิชย์ทำให้เกิดการบุกรุกป่า มีการเผาแผ้วถางเพื่อทำเกษตรกรรมในทุกภูมิภาคของประเทศ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาของประชาชนที่อาศัยอยู่ในป่ารวมไปถึงพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม และเมื่อมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัดแล้ว การคิดคำนวณค่าเสียหายจากการทำให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมต้องสูญหรือเสียหายก็ไม่เหมาะสมกับฐานความผิดตามที่ได้ได้กล่าวมาแล้วนั้น จึงควรนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมตามที่ อริสโตเติ้ล (Aristotle) ได้แบ่งไว้ 2 แนวทางคือ 1. ความยุติธรรมในการจัดสรรปันส่วน (Distributive Justice) กล่าวคือ เป็นการเน้นเรื่องการจัดสรรปันส่วนทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความเท่าเทียมกันรวมตลอดทั้งหน้าที่ในการรักษาสิ่งแวดล้อม และ 2. ความยุติธรรมในการแก้ไขเยียวยา (Corrective Justice) กล่าวคือ ผู้ที่ได้รับผลกระทบนอกจากมนุษย์ (Human) ก็คือสิ่งแวดล้อม (Environmental) ย่อมได้รับการเยียวยาเช่นกันโดยขยายขอบเขตความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม โดยแบ่งได้ดังนี้ 1) ความยุติธรรมต่อคนรุ่นต่อไป (Future Generation Equity) 2) ความยุติธรรมในความรับผิดชอบและชดใช้ค่าเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม (Environmental Liabilities Natural Resource Damages) กล่าวคือผู้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะต้องชดใช้เยียวยาความเสียหายให้กลับคืนสู่สภาพเดิมมากที่สุด 3) แนวคิดที่ว่ามนุษย์เป็นผู้พิทักษ์ธรรมชาติ (Natural Guardians) หมายความว่า มนุษย์มีหน้าที่ต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ตามธรรมชาติด้วย 4) สิทธิมนุษยชนว่าด้วยสิทธิที่จะอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ดี (Right to Healthy Environment) 5) หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) (กฤษณะ ช่างกล่อม, 2556)

กระบวนการยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม อาจมีการแบ่งลักษณะของการฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมออกเป็น 3 ลักษณะดังนี้ คือ 1) การฟ้องคดีเพื่อเยียวยาค่าเสียหายเพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนความเสียหายต่อชีวิต ร่างกาย สุขภาพลานามัย จากปัญหามลพิษในสิ่งแวดล้อม เช่นกรณีการฟ้องคดีโคบอลท์-60 รั่วไหล โรงไฟฟ้าแม่เมาะ หรือกรณีการปนเปื้อนสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ เป็นต้น 2) การฟ้องคดีเพื่อมิให้หน่วยงานของรัฐ

หรือเอกชนดำเนินโครงการใด ๆ อันอาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม กรณีดังกล่าวนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นตามกฎหมาย 3) การฟ้องคดีเพื่อปกป้องประชาชนและชุมชน หรือองค์กรเอกชน ที่รัฐได้มีคำสั่งอันเป็นการละเมิดโดยอ้างถึงการใช้สิทธิด้านสิ่งแวดล้อม เช่น คดีละเมิดสิทธิการชุมนุมคัดค้านโครงการท่อส่งก๊าซและโรงแยกก๊าซไทย-มาเลเซีย เป็นต้น (โครงการนิติธรรมสิ่งแวดล้อม (EnLAW, 2551)

ปัจจุบันประเทศไทยยังมิได้มีการจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อมขึ้นมาเพื่อรับพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อม แต่ได้มีการกำหนดให้ฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมได้ที่ศาลแพ่ง ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา ซึ่งได้มีการจัดตั้งแผนกคดีสิ่งแวดล้อมเอาไว้ในศาลยุติธรรมตามประกาศคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม เรื่อง การจัดตั้งแผนกในศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาค ประกาศ ณ วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2549 และตามคำสั่งประธานศาลฎีกาที่ 30/2557 เรื่อง ตั้งแผนกคดีสิ่งแวดล้อม (ภายใน) ในศาลฎีกา และกำหนดประเภทคดีที่อยู่ในอำนาจพิจารณาพิพากษาของแผนกคดีสิ่งแวดล้อม (ภายใน) ในศาลฎีกา และคำแนะนำของประธานศาลฎีกา เกี่ยวกับการดำเนินคดีสิ่งแวดล้อม (ศาลอุทธรณ์. แผนกคดีสิ่งแวดล้อมในศาลอุทธรณ์) โดยที่ พระราชบัญญัติ แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 28) พ.ศ. 2558 มาตรา 6/1 บัญญัติไว้ดังนี้ “คดีที่ยื่นฟ้องไว้ต่อศาลชั้นต้นซึ่งไม่ใช่ศาลแพ่ง ก่อนวันชี้สองสถาน หรือก่อนวันสืบพยานไม่น้อยกว่าเจ็ดวัน ในกรณีที่ไม่มีการชี้สองสถาน หากศาลที่คดีนั้นอยู่ระหว่างพิจารณาเห็นว่าผลของคดีดังกล่าวอาจกระทบต่อการอนุรักษ์หรือการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมการคุ้มครองผู้บริโภคเป็นส่วนรวม หรือประโยชน์สาธารณะอย่างอื่นที่สำคัญ และการโอนคดีไปยังศาลแพ่งจะทำให้การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ก็ให้ศาลแจ้งคู่ความทราบและทำความเห็นเสนอประธานศาลอุทธรณ์เพื่อมีคำสั่งให้โอนคดีนั้นไปยังศาลแพ่งได้ คำสั่งของประธานศาลอุทธรณ์ให้เป็นที่สุด...”(พระราชบัญญัติ แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 28) พ.ศ. 2558) นอกจากนั้นยังสามารถฟ้องคดีต่อศาลปกครองอีกด้วย ตามประกาศประธานศาลปกครองสูงสุด เรื่อง การจัดตั้งแผนกคดีสิ่งแวดล้อมในศาลปกครองชั้นต้น และประกาศประธานศาลปกครองสูงสุด เรื่อง การจัดตั้งแผนกคดีสิ่งแวดล้อมในศาลปกครองสูงสุด ฉบับลงวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2554 (ประกาศประธานศาลปกครองสูงสุด เรื่อง การจัดตั้งแผนกคดีสิ่งแวดล้อมในศาลปกครองชั้นต้น, 2554) โดยมีตุลาการหัวหน้าแผนกคดีสิ่งแวดล้อมในศาลปกครองชั้นต้นและศาลปกครองสูงสุดมีหน้าที่รับผิดชอบงานของแผนก (กฤษณะ ช่างกล่อม, 2556)

จะเห็นได้ว่าจากปัญหาสิ่งแวดล้อม ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น ยังคงมีปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย เนื่องจากแบบแผนของการดำรงชีวิตของคนไทยเรานั้นเป็นแบบเรียบง่าย อีกทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่ปฏิบัติจากรุ่นสู่รุ่นกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่หยั่งรากฝังลึก ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจแก้ไขยากและไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ เช่น การจับปลาในฤดูที่ปลาวางไข มักจะมีการจับปลาโดยไม่คำนึงว่าปลาเหล่านั้นต้องขยายพันธุ์ และจะสูญพันธุ์หรือไม่ การทำเกษตรที่ไม่เหมาะกับลักษณะของดินและสภาพภูมิอากาศ การเผาอ้อยเมื่อถึงฤดูการเก็บเกี่ยว การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร เป็นต้น กิจกรรมต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานั้นล้วนแล้วแต่สร้างปัญหาให้สังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งสิน อนึ่งยังมีปัญหาเศรษฐกิจอีกมากมายหลายประการไม่ว่าจะเป็น ปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัย ปัญหาการขาดที่ดินทำกิน ปัญหาการว่างงาน ปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (ณรงค์

โพธิ์ พฤษานันท์, 2555) แต่ปัญหาดังกล่าวกลับได้รับการแก้ไขไม่ถูกวิธี ตัวอย่างเช่น เกษตรกรกลุ่มชาวไร่ชาวนามักพบว่ามีปัญหาพืชผลทางการเกษตรราคาตกต่ำ ราคาข้าวตกต่ำ การแก้ปัญหามักจะใช้ระบบทุนนิยม คือรัฐบาลจะรับจำนำข้าว รับประกันราคาข้าว การกระทำดังกล่าวเป็นการบิดเบือนกลไกทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่เป็นการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าให้ผ่าน ๆ ไปในแต่ละปี พอถึงฤดูเก็บเกี่ยวในปีถัดไปก็จะมีปัญหาแบบเดียวกันอีก เมื่อไม่ได้รับการแก้ไขเยียวยาจากรัฐบาลก็จะออกมาชุมนุมประท้วงเพื่อให้รัฐบาลยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือจนกลายเป็นกิจกรรมทางสังคมอย่างหนึ่งที่ดูเหมือนราวกับว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาของกลุ่มเกษตรกรในแต่ละภูมิภาค

ปัญหาเศรษฐกิจมิได้มีเฉพาะภาคการเกษตรเท่านั้น ภาคอุตสาหกรรมการผลิตหรือการท่องเที่ยวก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน การแก้ไขปัญหามักจะเป็นการอัดเม็ดเงินเข้าสู่ระบบโดยกำหนดเป็นนโยบายภาครัฐที่เรียกว่า “การกระตุ้นเศรษฐกิจ” อย่างเช่นกรณีที่การค้าขายหรือการท่องเที่ยวไม่ดี ผู้คนไม่ออกนอกบ้านไปจับจ่ายซื้อสินค้าหรือเดินทางไปท่องเที่ยวรัฐบาลก็จะมีนโยบายกู้เงินแล้วนำมาแจกจ่ายเพื่อให้ไปซื้อสินค้าหรือท่องเที่ยวและยังได้รับการลดหย่อนภาษี หากพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าเงินที่กู้มาก็เป็นหนี้สาธารณะที่ประชาชนทุกคนจะต้องรับผิดชอบชดใช้หนี้ เมื่อหมดเงินการซื้อสินค้าหรือการท่องเที่ยวก็หยุดลงด้วย ซึ่งจะเห็นว่าการแก้ไขปัญหาดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาระบบเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนตามนโยบายภาครัฐ

จากการที่ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันมีอย่างจำกัดแต่ความต้องการใช้ทรัพยากรเพิ่มมากขึ้นจึงเป็นปัญหาและความท้าทายที่ต้องเร่งแก้ไขเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคอีก ทั้งยังต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาเศรษฐกิจและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วย การจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติเพื่อนำมาพัฒนาเศรษฐกิจนั้นจึงต้องคำนึงถึงหลักพื้นฐานทางเศรษฐกิจ 3 ประการคือ ผลิตอะไร (what) ผลิตอย่างไร (How) และผลิตเพื่อใคร (For Whom) (ชูศักดิ์ จรูญสวัสดิ์, 2555) ซึ่งหากพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นเพียงด้านใดด้านหนึ่งก็จะเกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมเป็นปัญหาเรื้อรัง กฎหมายจึงเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของการพัฒนาประเทศ แต่ก็มิได้หมายความว่าเมื่อนำกฎหมายมาบังคับใช้ในการพัฒนาประเทศแล้วเศรษฐกิจจะกลับมาฟื้นตัว หรือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะได้รับการอนุรักษ์ให้คงอยู่อย่างยั่งยืนได้ ปัญหากฎหมายที่เกี่ยวข้องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมของไทยเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ นั้นมิได้ถูกจำกัดให้มีหรือไม่มีกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียว เพราะเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม จะต้องพึ่งพาอาศัยกันโดยจะต้องบริหารจัดการอย่างมีคุณธรรม(ปรีชา เรืองจันทร์, 2559) เนื่องจาก ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ปัญหาการเมือง จำเป็นต้องนำความรู้เหล่านี้มาประกอบการพิจารณาด้วยเพื่อหาแนวทางแก้ไขและปรับปรุงกฎหมายให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันโดยที่ข้อจำกัดในการใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นจะบรรลุเป้าหมายหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอย่างอื่นประกอบด้วย อาทิ กฎหมายทันสมัยหรือไม่ หน่วยงานที่รับผิดชอบมีความรู้ความสามารถเฉพาะทางหรือไม่ มีการติดต่อประสานงานระหว่างหน่วยงานภายในประเทศ หรือระหว่างประเทศหรือไม่ องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการบริหารพัฒนาเศรษฐกิจและการบังคับใช้กฎหมายให้เป็นธรรมทั้งสิ้น

เมื่อมาพิจารณาถึงกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบันของประเทศไทยเรานั้นจะพบว่ามีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมอยู่หลายฉบับตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และกฎหมายในระดับพระราชบัญญัติอีกมากมายตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ก็ยังพบว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังคงถูกทำลายอยู่ตลอดเวลา อัน

แสดงว่าประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบังคับใช้กฎหมายและการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้องนั้นไม่เกิดผลสำฤทธิ์แต่อย่างใด จึงต้องกลับมาทบทวนปัญหาที่แท้จริงว่า ความจริงนั้นปัญหาเกิดจากอะไรเพื่อจะได้แก้ไขให้ตรงจุด หากกฎหมายที่บังคับใช้ไม่มีความเหมาะสมระหว่างการกระทำและผลควรที่จะดำเนินการ เช่น การที่ชาวบ้านบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแล้วถูกดำเนินคดีในข้อหาความผิดฐานทำให้โลกร้อน และมีการประเมินค่าเสียหายทางแพ่งโดยวิธีการใช้แบบจำลองประเมินความเสียหายสิ่งแวดล้อม แล้วกล่าวหาว่าผู้บุกรุกเป็นผู้ก่อความเสียหายขึ้นทำให้โลกร้อน เป็นผลที่ไกลเกินกว่าเหตุหรือไม่ เพราะสภาวะโลกร้อนมิได้เกิดจากการบุกรุกป่าแต่เพียงอย่างเดียว ภาวะโลกร้อน เกิดจากการที่โลกมีปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ หรือ “ก๊าซเรือนกระจก” เพิ่มขึ้นในชั้นบรรยากาศอย่างรวดเร็ว และก่อให้เกิดภาวะเรือนกระจกที่ผิดปกติขึ้น รวมทั้งก๊าซชนิดอื่น ๆ ซึ่งเกิดจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อาทิ โรงงานอุตสาหกรรม การเผาไหม้จากการใช้รถยนต์ และการใช้เครื่องปรับอากาศ ฯลฯ

การควบคุมและจัดระเบียบด้านสิ่งแวดล้อมมีสาเหตุมาจากความเดือดร้อนรำคาญที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นระหว่างเอกชนกับเอกชนด้วยกันเอง หรือรัฐกับเอกชน รัฐจึงมีหน้าที่ตามกฎหมายในฐานะผู้ปกครองจะต้องเข้ามาดำเนินการเพื่อขจัดปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นให้เกิดความผาสุกแก่ประชาชน การพัฒนากฎหมายสิ่งแวดล้อมจะต้องคำนึงถึงการถ่วงดุลผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วยเนื่องจากการพัฒนาระบบอุตสาหกรรม การขยายตัวของชุมชนเมือง และการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปด้วย การควบคุมและจัดระเบียบสิ่งแวดล้อมจึงเป็นการหลีกเลี่ยงที่จะไม่เกิดการทำลายได้ยากเพราะการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมย่อมปล่อยมลพิษต่าง ๆ เช่น มลพิษทางอากาศ มลพิษทางเสียง หรือมลพิษทางน้ำ เป็นต้น แนวความคิดเรื่องการควบคุมและจัดระเบียบสิ่งแวดล้อมอาจแบ่งพิจารณาได้ 2 แนวทางด้วยกันคือ แนวทางแรก ธุรกิจเอกชนจะต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตหรือรูปแบบของการขนส่งให้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ใช้วัสดุบรรจุภัณฑ์ที่ย่อยสลายได้ตามธรรมชาติ ใช้วัสดุอย่างอื่นแทนการใช้พลาสติก เพื่อลดปริมาณขยะพลาสติกที่เป็นปัญหาอยู่ ณ ขณะนี้ ประการที่สองจะต้องมีมาตรการป้องกันและบทลงโทษที่กำหนดอัตราโทษที่สูงสำหรับผู้ก่อให้เกิดความเสียหายต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังต้องรับผิดชอบในการฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กลับคืนสภาพเดิมก่อนที่จะถูกทำลายให้มากที่สุด อย่างไรก็ตามความสำเร็จในการควบคุมและจัดระเบียบสิ่งแวดล้อมจะบรรลุเป้าประสงค์ได้นั้นขึ้นอยู่กับว่าความสามารถของมนุษย์ในการใช้เทคโนโลยีเพื่อตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อม และการตรวจสอบปริมาณของการปล่อยมลพิษออกมา และนักกฎหมายจะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อม และมีความรู้ศาสตร์อื่น ๆ อีกด้วย เพื่อที่การบังคับใช้กฎหมายจะเกิดประโยชน์สูงสุด เช่น จะต้องมีความรู้ความชำนาญด้านชีววิทยา สัตว์ป่า กีฏวิทยา พิษวิทยา สาธารณสุข การบริหารจัดการป่าไม้และการเกษตร เป็นต้น จึงจะสามารถวางหลักเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติ เพื่อบังคับใช้เป็นกฎหมายให้เหมาะสมต่อไปได้ (นิวัติ เรืองพาณิชย์, 2556) แต่ปัจจุบันยังพบว่าการบังคับใช้กฎหมายและบทลงโทษนั้นยังไม่เหมาะสมกับข้อหาความผิดที่เกิดขึ้นเพราะบทลงโทษในเรื่องของการชดใช้เยียวยาค่าเสียหายของศาลไทยเมื่อเปรียบเทียบกับคำพิพากษาของศาลต่างประเทศ เช่น ในคดี ที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และกรมป่าไม้ ได้อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 97 ซึ่งให้อำนาจหน่วยงานของรัฐคิดค่าเสียหายจากผู้ก่อความเสียหายต่อทรัพยากร ธรรมชาติของรัฐหรือสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ได้สร้างและพัฒนาแบบจำลองการคิดค่าเสียหายโลกร้อนขึ้นและนำแบบจำลองดังกล่าวมาใช้เป็นหลักเกณฑ์ในการคำนวณค่าเสียหายทางแพ่งเพื่อเอาผิดและฟ้องร้องกับเกษตรกรและชุมชนดั้งเดิม

ที่มีพื้นที่ทำกินทับซ้อนกับเขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตป่าสงวนแห่งชาติ โดยเกษตรกรทั้งหมดจะถูกฟ้องคดีอาญาในข้อหาขับไล่ออกจากพื้นที่ป่าและต่อด้วยการฟ้องคดีทางแพ่งหรือคดีคิดค่าเสียหายโลกร้อนร่วมด้วย หรือกรณีของอ่าวมาหยา โดยศาลได้ตัดสินว่าจำเลยที่ 3 ถึง 19 ซึ่งเป็นบุคคลในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมของจังหวัดกระบี่ ไม่มีอำนาจฟ้อง แม้ว่าจะมีบทบัญญัติรับรองสิทธิของชุมชนตามรัฐธรรมนูญก็ตาม กรณีนี้แตกต่างจากกระบวนการยุติธรรมในต่างประเทศ เช่น คดี Exxon Valdez ตามแนวคำพิพากษาของศาลประเทศสหรัฐอเมริกา ที่เรือชนหินโสโครกและน้ำมันจากเรือเกือบ 70,000 บาร์เรลไหลทะลักลงสู่ทะเล หาดทรายและโขดหินเต็มไปด้วยคราบน้ำมัน สัตว์น้ำต่าง ๆ และนกนานาชนิดตายเพราะคราบน้ำมัน โดยที่ผู้พิพากษาในคดีดังกล่าวได้ตัดสินให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบได้รับการชดใช้ค่าเสียหายอย่างเหมาะสมและชดเชยความเสียหายแก่ธรรมชาติด้วย “ผู้กระทำความผิดต้องส่งคืนและแก้ไขเยียวยาธรรมชาติให้เหมือนเดิมก่อนที่ความผิดจะเกิดขึ้น รวมทั้งค่าเสียหายที่เกิดจากการกระทำดังกล่าว” หรือกรณีที่ประเทศฟิลิปปินส์ กรณีที่เด็ก 44 คน ฟ้องคดี Oposa vs. Factoran เป็นการฟ้องในนามของคนรุ่นตนเองและลูกหลานชาวฟิลิปปินส์ในอนาคตที่ยังไม่เกิด ยุติการให้สัมปทานป่าไม้บนพื้นฐานหน้าที่ของความเป็นมนุษย์ที่ว่า “ผู้ใหญ่ที่เป็นคนรุ่นปัจจุบันไม่มีสิทธิที่จะใช้ทรัพยากรอย่างละโมบโดยไม่คำนึงถึงคนรุ่นหลัง ทรัพยากร ธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ เป็นมรดกของประเทศ ผู้ใหญ่มีหน้าที่ที่จะต้องรักษา สืบทอด และส่งต่อมรดกอันมีค่าเหล่านี้ให้ลูกหลานในอนาคตด้วย ถือเป็นสิ่งที่น่าละอาย ไม่ถูกต้องและไม่ยุติธรรมกับลูกหลานที่จะต้องมารับมรดกที่เต็มไปด้วยสารพิษและมลพิษที่ตนไม่ได้ก่อขึ้น” โดยที่คดีนี้ศาลสูงของประเทศฟิลิปปินส์ ยืนยันว่าเด็ก ๆ เหล่านี้มีอำนาจฟ้อง (Legal Standing) บนหลักการของ “หน้าที่ของมนุษย์ต่อคนรุ่นต่อไป” (Intergenerational Responsibility) (กฤษณะ ช่างกล่อม, 2556)

บทสรุป

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะต้องดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการเก็บรักษา การซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัด การคุ้มครองป้องกัน หรือการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่หรือเพิ่มขึ้นเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์และสัตว์อย่างยั่งยืน โดยที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (ปิยะดา วชิระวงศกร, 2562) และต้องมีการบังคับใช้กฎหมายให้เกิดความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม ผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญ เข้าใจหลักการบริหารเพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจ และต้องเข้าใจธรรมชาติ เนื่องจากหลักความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อมแตกต่างจากหลักยุติธรรมในรูปแบบเดิม (Traditional Justice) กล่าวคือ ความยุติธรรมในรูปแบบเดิมเป็นการให้ความสำคัญระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองเป็นการกำหนดความเสียหายของมนุษย์ทั้งสิ้น ซึ่งแตกต่างจากความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่ธรรมชาติจะต้องได้รับความเป็นธรรม กล่าวคือ การที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะต้องได้รับการฟื้นฟูให้กลับคืนสู่สภาพเดิมให้มากที่สุด อันเป็นการแก้ไขเยียวยาธรรมชาติ (Naturalis Restitution) บนพื้นฐานของหลักความรับผิดทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Liability) (กฤษณะ ช่างกล่อม, 2556) ฉะนั้นกฎหมายสิ่งแวดล้อมจึงเป็นกฎหมายที่ว่าด้วยการดูแลและรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและการแก้ไขปัญหามลพิษ การจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการส่งเสริม และพัฒนาสุขภาพพลานามัย สภาวะความเป็นอยู่ของสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม (นิวัติ เรืองพาณิชย์, 2556) และการที่จะพัฒนากฎหมายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นจึงควรกำหนดนโยบายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ชัดเจน การนำทรัพยากรมาใช้ต้องเน้นการใช้อย่างประหยัด โดยใช้หนึ่งครั้งแต่ได้ประโยชน์หลายอย่าง การใช้ทรัพยากรต้องอยู่บนพื้นฐานการอนุรักษ์และทดแทน เพื่อให้เกิดการใช้แบบยั่งยืน การ

ใช้ทรัพยากรจะต้องเป็นไปตามหลักวิชาการเพื่อให้เกิดผลเสียที่ตามมาน้อยที่สุด และ หากพบว่าเกิดสภาพเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติจะต้องหยุดการใช้โดยเร่งทำการอนุรักษ์และฟื้นฟูโดยเร็ว และเมื่อพบว่ามีการกระทำผิดกฎหมายสิ่งแวดล้อมจะต้องมีกระบวนการลงโทษผู้กระทำความผิดในลักษณะการลงโทษ(Punishments) มิใช่เป็นการลงโทษเชิงเยียวยา และจะต้องจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อมเพื่อพิจารณาคดีความผิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม โดยจัดให้มีผู้พิพากษาที่มีความรู้ความชำนาญด้านสิ่งแวดล้อมและศาสตร์อื่น ๆ เช่น ด้านชีววิทยา สัตว์ป่า กีฏวิทยา พิษวิทยา สาธารณสุข การบริหารจัดการป่าไม้และการเกษตร อีกทั้งต้องจัดให้มีผู้พิพากษาสมทบที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน เป็นองค์คณะผู้พิพากษาเพื่อทำการวินิจฉัยคดีให้เกิดความบริสุทธิ์ยุติธรรมกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพด้านกระบวนการยุติธรรมต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ควรแก้ไขพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2561 มาตรา 49 ที่กำหนดให้โครงการหรือกิจการหรือการดำเนินการของหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานของรัฐดำเนินการร่วมกับเอกชน ที่สามารถเสนอขอรับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีตามระเบียบปฏิบัติของทางราชการโดยไม่ต้องรอรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม ให้แก้ไขว่า “โครงการหรือกิจการหรือการดำเนินการของหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานของรัฐดำเนินการร่วมกับเอกชนจะต้องมีการจัดทำการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและได้รับการพิจารณาเห็นชอบจาก คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติจึงจะสามารถดำเนินโครงการต่อไปได้”

2. ควรแก้ไขบทนิยามศัพท์ คำว่า “โรงงาน” ให้หมายความรวมถึงกิจการที่ใช้เครื่องจักร หรือแรงงานของมนุษย์ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยไม่จำกัดจำนวนแรงม้าหรือจำนวนคน เพื่อจะได้ครอบคลุมกิจการของโรงงานขนาดเล็กด้วย

3. ควรจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อมขึ้นในแต่ละจังหวัด และจัดให้มีวิธีพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อม โดยให้มีผู้พิพากษาสมทบที่มีความรู้ความชำนาญด้านสิ่งแวดล้อมเป็นองค์คณะในการพิจารณา

4. ควรกำหนดบทลงโทษทางแพ่งและทางอาญาในเชิงลงโทษมิใช่เป็นการเยียวยา เพื่อให้ผู้กระทำความผิดเกิดความเกรงกลัวมิกล้ากระทำความผิดซ้ำอีก

เอกสารอ้างอิง

กฤษณะ ช่างกล่อม. (2556). *การจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อมกับปัญหาระบบความยุติธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

กอบกุล รายะนาคร. (2550). *กฎหมายกับสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่ 4/2559 เรื่อง *การยกเว้นการใช้บังคับกฎกระทรวง ให้ใช้บังคับผังเมืองรวมสำหรับการประกอบกิจการบางประเภท*. *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 133 ตอนพิเศษ 15 ง.

โครงการนิติธรรมสิ่งแวดล้อม (EnLAW). (2551). *นิติธรรมชาติ ความเรียงและบทสัมภาษณ์ว่าด้วยคดีสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

ชูศักดิ์ จรูญสวัสดิ์. (2555). *ระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาเศรษฐกิจไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ส. เสริมมิตรการพิมพ์.

ณรงค์ โพธิ์พฤษานันท์. (2555). *สังคมกับเศรษฐกิจ*. ปทุมธานี: พูลสวัสดิ์ พับลิชชิ่ง.

นพนันท์ วรรณเทพสกุล. (2560). *รัฐพัฒนาการ: อุดมการณ์และจินตภาพการพัฒนาเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิวัติ เรืองพาณิชย์. (2556). *การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: กองทุนจัดการพิมพ์ตำราป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประกาศประธานศาลปกครองสูงสุด. (2554). เรื่อง การจัดตั้งแผนกคดีสิ่งแวดล้อมในศาลปกครองชั้นต้น.

ประชาไท. (2555). *นักวิจัยรับ"แบบจำลอง"คดีโลกร้อนต้องปรับ ส่วนชาวบ้านชวน กสม.ร่วมฟ้องกลับ"ป่าไม้-อุทยานฯ"*. Retrived October 10, 2020, from https://prachatai.com/journal/2012/02/39445.

ปิยะดา วชิระวงศกร. (2562). *การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรีชา เรืองจันทร์. (2559). *การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม*. พิษณุโลก: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร.

พนัส ทัศนียานนท์. (2552). *เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม* หน่วยที่ 1-7 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ศาลอุทธรณ์.(มป). *แผนกคดีสิ่งแวดล้อมในศาลอุทธรณ์*. Retrived October 16, 2020, from https://appealc.coj.go.th/th/ content/category/detail/id//8/cid/2843/iid/33967.

อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์. (2561). *กฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม.* พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่28) พ.ศ. 2558. *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 132 ตอนที่ 98 ก.

พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535. *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 109 ตอนที่ 44.

พระราชบัญญัติโรงงาน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562. *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 136 ตอนที่ 56 ก.

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535. *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 109 ตอนที่ 37.

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2561. *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 135 ตอนที่ 27 ก.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก.

BLT. (2562). *รายได้ท่องเที่ยวไทย สูงเป็นอันดับ 4 ของโลก*. Retrived October 7, 2020, from https://www.bltbangkok.com/poll/4594/.

Rio Declaration on Environment and Development 1992. (n.d.). Retrived October 15, 2020, fromhttps://www.jus.uio.no/lm/environmental.development.rio.declaration.1992/16.html.

TCCN. (2555). *บทวิพากษ์ "แบบจำลองสำหรับประเมินค่าเสียหายทางสิ่งแวดล้อม"*. Retrived October 10, 2020, from http://www.tccnclimate.com/ประชาสัมพันธ์/item/952.